

TOVAR MODDIY ZAXIRALAR HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI

Ibodullayeva Sayyora Shomuratovna

Toshkent amaliy fanlar universiteti

Toshkent shaxar Chilonzor tumani Gavxar ko'chasi 1-uy

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14807664>

Annotatsiya: Bu maqolada tovar moddiy zahiralari hisobini yuritish, inventarizatsiyani baholash, nazorat qilish va auditini takomillashtirish masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar: TMZ, soliqlar, daromadlar, nazorat, eskirish, ichki yoki tashqi auditorlar, ichki nazorat, yuqori rentabellik.

1. Kirish

O'zbekistonning jahon iqtisodiy hamjamiyatiga munosib tarzda kirib borishida kichik biznes va tadbirkorlik korxonalarining faoliyat yuritishi, ayniqsa pandemiyadan keyingi og'ir iqtisodiy davrda kishilarni ish joylari va daromad manbai bilan ta'minlash, joylarda tashabbusni rag'batlantirish, aholi o'rtasida shakllangan tadbirkorlik ko'nikmalarini ommalashtirish, milliy, madaniy boyliklarni butun dunyoga namoyon etish imkoniyatlari paydo bo'ladi. Bu ishlarni amalga oshirish uchun esa eng avvalo iqtisodiy sohada islohotlarni yanada chuqurlashtirish va erkinlashtirish borasida aniq dasturning ishlab chiqilganligi asos bo'ladi. Bu borada Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev: «Xalqaro valyuta jamg'armasi va nufuzli reyting agentliklari tahlillariga ko'ra, hozirgi qiyin va murakkab sharoitda O'zbekiston jahonning sanoqli mamlakatlari qatorida moliyaviy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, ishlab chiqarish tarmoqlarini tiklash va iqtisodiy faollikni oshirishga erishib kelmoqda.

Ishlab chiqarishning moddiy sharoitlaridan biri mehnat buyumlari hisoblanadi. Amalda ular TMZlar deb ataladi. Asosiy vositalardan farq qilib, TMZlar bir ishlab chiqarish jarayonida o'zining qiymatini to'la ravishda mahsulot tannarxiga o'tkazadi. Materiallarning har bir turi bo'yicha normativ miqdori korxonadan tomonidan mustaqil belgilanadi. Xo'jalik yuritishning yangi tizimi sharoitida moddiy boyliklardan foydalanish ustidan nazoratni kuchaytirish, yashirin iqtisodiyotga qarshi kurash mahsulot tannarxida moddiy xarajatlarning ulushini kamaytirib borish masalalariga alohida e'tibor beriladi. Materiallar hisobining vazifalariga quyidagilar kiradi:

1. Materiallar harakati bilan bog'liq bo'lgan o'zgarishlarini o'z vaqtida tegishli hujjatlarda rasmiylashtirish.
2. Materiallarni joylashda ularni to'g'ri saqlanish ustidan nazorat olib borish.
3. Moddiy texnika ta'minoti rejasining bajarilishi ustidan nazorat olib boriladi.
4. Materiallarning ishlab chiqarishga to'g'ri berilishi va ularni sarflash me'yoriga rioya qilish ustidan nazorat olib borish.
5. Mahsulot tannarxini hisoblashda sarflangan TMZlarni kalkulyatsiya ob'ektlarida to'g'ri taqsimlash.
6. Ichki resurslarni ishga solish maqsadida ortiqcha va foydalanilmayotgan TMZlarni aniqlash va sotish. Materiallar, yangi mehnat mahsulotini yaratishdagi rolga qarab ikkiga bo'linadi.

a) xom ashyo va asosiy TMZlar.

b) yordamchi TMZlar.

Ishlab chiqarilayotgan mahsulotning asosini asosiy TMZlar tashkil qiladi.

Masalan, mashinasozlikda – metall, mebel ishlab chiqarishda yog'och, gazlama ishlab chiqarishda – paxta va boshqalar. Qazib chiqaruvchi sanoat va qishloq xo'jaligi mahsulotlari xom ashyo deb ataladi. Masalan, neft, ruda, paxta, qand lavlagi va boshqalar. Boshqa korxonalardan olinadigan mashina va agregatlarning to'g'ri detallari va boshqalar yarim tayyor mahsulotlar deb ataladi. Tovar moddiy zahiralari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan 1998 yil 27 avgust 44-sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan Buxgalteriya hisobining milliy standarti (BHMS-4) ga binoan olib boriladi. Xo'jalik yurituvchi sub'yektlarda

TMZlarni hisobga olish uchun 1000-«Materiallar» aktiv schyotidan foydalaniladi. Bu schyot o'z navbatida bir necha schyotlarga bo'linadi.

- 1010 - Xom ashyo va TMZlar;
- 1020 - Sotib olingan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi buyumlar;
- 1030 - yoqilg'i;
- 1040 - Ehtiyot qismlar.
- 1050 - Qurilish TMZlari.
- 1060 - Idish va idishbop TMZlar.
- 1070 - Qayta ishlashga berilgan TMZlar.
- 1080 - Inventar va xo'jalik jihozlari.

- 1090 - Boshqa TMZlar. Buxgalteriya hisobining milliy standarti «Tovar-moddiy zahiralari» (4-son) standartiga ko'ra ularni baholash belgilangan tannarxdan yoki sotishning sof qiymatidan eng kam baho bo'yicha baholanadi. Materiallarni sotib olish xarajatlari sotib olish qiymatini, import bojlari va yig'implarini, tovarni sertifikatlash qilish xarajatlarini, ta'minot, vositachi tashkilotlarga to'langan komission to'lovlarni, Soliqlarni, xizmat va zahiralarni sotib olish bilan bevosita bog'liq bo'lgan boshqa xarajatlarni o'z ichiga oladi. Tovar moddiy zaxiralar korxonalar bilan balansiga sotib olingan va sotish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlarni barcha xarajatlarni o'z ichiga olgan tannarx bo'yicha olinishi kerak. Bundan tashqari, ko'pgina korxonalarining asosi deyish mumkin bo'lgan inventarizatsiya juda katta qiymatga ega hisoblanib, aniqlik va ehtiyotkorlik bilan ishlashni talab qiladi. Uning aniq buxgalteriya hisobi va auditi moliyaviy barqarorlik, operatsion samaradorlik va me'yoriy hujjatlarga muvofiqligi uchun juda muhim hisoblanadi. Ammo inventarizatsiyani boshqarish xatolar va kelishmovchiliklarga moyil bo'lgan murakkab jarajon bo'lishi mumkin. Inventarizatsiyani baholash - inventarizatsiyangizning pul qiymatini aniqlash, ko'pincha FIFO (birinchi kiruvchi) yoki LIFO (oxirgi kiruvchi birinchi chiqish) kabi usullardan foydalanish tavsiya qilinadi. Jismoniy hisoblar - qayd etilgan raqamlarga nisbatan jismoniy miqdorlarni tekshirish uchun muntazam ravishda qo'lda yoki avtomatlashtirilgan zaxiralarni hisoblash amalga oshirilishi lozim. Inventarizatsiya nazorati - qisqarish, eskirish va zararni minimallashtirish uchun protseduralarni amalga oshirish kerak. Ichki nazorat - xatolar va firibgarlikning oldini olish va aniqlash uchun mustahkam tizimlarni yaratish muhim hisoblanadi. Audit protseduralari - ichki yoki tashqi auditorlar tomonidan inventarizatsiya yozuvlari va nazoratini mustaqil tekshirishlarini amalga oshirish. Vazifalarni avtomatlashtirish, real vaqt rejimida zaxiralarni kuzatish va hisobotlarni yaratish uchun inventarizatsiyani boshqarish tizimiga (IMS) sarmoya kiritish kerak. Tasavvur qiling-a, qo'lda yoziladigan elektron jadvallar bilan xayrlashing va soddalashtirilgan samaradorlikka erishing. Doimiy tsikllar soni - yillik auditni kutmang. Yil davomida inventarizatsiyangizning ma'lum bo'limlarini muntazam ravishda hisoblashni amalga oshirib, ushbu proaktiv yondashuv nomuvofiqliklarni erta aniqlashga va ularni ko'p miqdorda to'planishining oldini olishga yordam beradi. Joylashuv - O'zingizning inventarizatsiyangizni aniq etiketlash va belgilangan saqlash joylari bilan strategik tarzda tashkil qilish muhimdir. Bu kamchiliklarni kamaytiradi va xatolarni tanlash xavfini oldini oladi. Xodimlaringizni inventarizatsiyani to'g'ri ishlash tartib-qoidalari, jumladan hisoblash texnikasi, hujjatlar va xatolar haqida hisobot berish bo'yicha topshiriqlar berish kerak. Bilimli jamoa sizning noaniqliklarga qarshi birinchi himoya chizig'ingiz hisoblanadi. Tekshirish bilan audit - inventar auditi bo'yicha tajribaga ega bo'lgan malakali ichki yoki tashqi auditorlar bilan hamkorlik qilish lozim, ularning yangi istiqbollari va qat'iy metodologiyalari yashirin muammolarni ochib berishi va ichki nazoratni kuchaytirishda yordam beradi. Muammolarni bartaraf etish. Mumkin bo'lgan muammo uchun inventarizatsiyani hisobga olish va audit jarayonlarini muntazam ravishda baholab borish kerak, e'tibor berish kerak bo'lgan ba'zi yo'nalishlar. Mos kelmaydigan yozuvlar - standartlashtirilgan protseduralarning yo'qligi yoki qo'lda jarayonlarga tayanish xatolar va kelishmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Ma'lumotlar sifati nazorati - IMSdagi noto'g'ri yoki to'liq bo'lmagan ma'lumotlar butun tizim samaradorligini buzishi mumkin. Real vaqt rejimida inventar to'g'risidagi ma'lumotlarning yo'qligi ongli ravishda qaror qabul qilishga to'stinlik qilishi va zaxiralarning kamayishiga yoki haddan tashqari to'lib ketishiga olib kelishi mumkin. Noto'g'ri xavfsizlik choralari yoki erkin foydalanish nazorati o'g'irlik yoki firibgarlik xavfini oshirishi mumkin. Ushbu strategiyalarni amalga oshirish va muammolarni bartaraf etish orqali siz ko'plab afzalliklarga ega bo'lasiz:

Yuqori moliyaviy aniqlik - Aniq inventar yozuvlari yanada aniqroq moliyaviy hisobotlar va xabardor biznes qarorlariga olib keladi. Kengaytirilgan operatsion samaradorlik - inventarizatsiyani boshqarishning soddalashtirilgan jarayonlari chiqindilarni kamaytiradi, buyurtmalarni optimallashtiradi va samaradorlikni oshiradi. Yuqori rentabellik - qisqarish, eskirish va xatolarni minimallashtirish to'g'ridan to'g'ri yaxshilangan natijaga olib keladi. Kuchli muvofiqlik - Kuchli ichki nazorat va aniq qaydlar tegishli qoidalar va moliyaviy hisobot standartlariga rioya qilishni ta'minlaydi. Investor ishonchi - Shaffoflik va to'g'ri inventar hisoboti investorlar va manfaatdor tomonlar o'rtasida ishonchni mustahkamlaydi. Yodingizda bo'lsin, inventarizatsiya hisobi va auditi faqat muvofiqlik ishlari emas; ular biznesingizni optimallashtirish, aktivlaringizni himoya qilish va oxir oqibat sizni barqaror muvaffaqiyat sari undash uchun muhim yo'llardir. Shunday qilib, mas'uliyatni o'z zimmangizga olib, yangi va yaxshi texnologiyani qabul qiling, jarayonlaringizni takomillashtirish va inventarizatsiya bu o'z ish jarayoningizni takomillashtirish o'z biznes jarayoningizni yuksak cho'qqilarga olib chiqishda ko'makchi vazifasini bajaradi.

References

- 1.O'zbekiston Respublikasi "Auditorlik faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. Yangi tahrirda 2013 yil 01 mayda 352-son bilan tasdiqlangan.
- 2.O'zbekiston Respublikasi "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonuni. 2016 yil 13 aprelda tasdiqlangan.
- 3.O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54- sonli "Mahsulot (ishlar, xizmatlar)ni ishlab chikarish va sotish bo'yicha xarajatlar tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi haqidagi Nizom".
- 4.Moliyaviy hisobot shakllarini to'ldirish koidalari, O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2002 yil 27 dekabrda 140-sonli buyrug'i